

ПИЧОҚЧИЛИК САНЪАТИ

*Наманган вилояти тарихи ва маданияти
давлат музейи табиат бўлими мудири*

Азиза Мадалиева

Пичоқчилик санъати деганда биз пичоқ яшаш касбини тушунамиз. Пичоқ боболаримиз учун қадимдан тирикчилик воситаси бўлиб хизмат қилган. Ҳозирги вақтда пичоқ яшаш санъати халқ амалий санъати қаторида эъзозланиб келинаётир. Нодир пичоқлар яшашда ўзбек пичоқсоз усталарининг олдига тушадиган уста кам топилади. Пичоқ яшаш бошланғич палеолит давридаёқ маълум бўлган. Темир даврида ҳунармандчилик пайдо бўлган ва ривожланган. Мис ва бронзадан пичоқ яшаш бронза даврига келиб авж олган. Темирнинг кашф этилиши пичоқчилик санъати тараққиётида катта бурилиш бўлди. Ўрта Осиёда пичоқчиликнинг энг ривожланган жойи араб мамлакатлари бўлган, Испания ва Италияда эса тез ўсиб ривожланиб кетган

XVI асрда Германия, Англия, Австрия, Францияларда пичоқчиликни касб сифатида таъқиқлаб, пичоқни ошхоналарда ишлатишган. XVII аср бошларида пичоқнинг очиб ёпиладиган, пакки, устара ва бошқа чўнтакда сақланадиган паккилар юзага келди. Археологик топилмалардан маълумки, Ўрта Осиё территориясида миллион йил аввао 2000 йилликга оид пичоқ намуналари топилган. Болалик тепа, Афросиёб, Варақша деворларига ишланган расмлардан маълум бўлдики, пичоқ уй-рўзғордан ташқари ҳарбий қурол сифатида ишлатилган. VI-XII асрларда пичоқ яшаш ривожланиб уни безаш технологиялари ўзгарган.

XV-XVII асрларда ёнга осиб юриладиган пичоқларнинг турли хиллари пайдо бўлди. Буни Навоий, Бобур асарларида ишланган миниатюралардан кўриш мумкин.

Кейинчалик пичоқчиликнинг ўзига ҳос мактаблари пайдо бўлди. Фарғона водийси, Самарқанд, Бухоро, Тошкент, Хоразм, Қашқадарё қадимдан пичоқчилик марказлари бўлиб, улар ўзининг ишлаш технологияси, шакли, катта кичиклиги ва

безаклари билан фарқ қилган.

Ўзбекистон Республикасида 20 га яқин пичоқчилик марказлари бўлиб, улар ясашиш усулига кўра Чуст (тус) пичоғи, шахрихон пичоғи пойтуғ пичоғи, кўқон пичоғи, қорасув пичоғи кабиларга бўлинади.

Пичоқ турлари.

Ўрта Осиёда пичоқ алоҳида рамзий маънода, яъни барча ёзувлардан сақлаш маъносида масалан «дандон сопли пичоқ» ва «каркесонли пичоқ»лар илоҳий ҳисобланган.

Пичоқ қадимдан ишлатиб келинаётган асбоблардан бири бўлиб, уни тош, мисс ва бронзадан ишланган. Пичоқ ва дастадан иборат.

Пичоқлар тузилишига кўра 3 хил бўлади:

Тўғри пичоқ,

қайқи пичоқ,

бодомга пичоқ.

Тўғри пичоқ қадимдан ишлатиб келинаётган қайқи пичоқ - тиғни учи орқасига озгина қайрилган. Уни қиличак пичоқ, чақмоқи пичоқ деб ҳам юритилади.

Бодомча пичоқ - орқа қирраси учига нисбатан 4-5 см ичига камалак бўлиб кирган.

Ўрта сиямли пичоқ - пичоқ турларидан бири.

Кезлик пичоқ - болалар учун ишланган. Никоҳда берилади.

Бола пичоқ - болалар учун.

Чалабузар – пичоқни тиғи бўғзидан қайрилиб, дастасига ёпилган бўлади.

Мардона пичоқ - кашталар учун ишланган пичоқ.

Содда пичоқ - уй-рўзғорда ишлатиладиган пичоқ.

Гулдор пичоқ - дастасига нақшлар солинган.

Чилмихигулли пичоқ - дастасига чилмихлар қоқиб гулдор қилиб ясалган.

Руфта пичоқ - тиғининг юзи сидирғасига чархланган.

Ёғоч сопли пичоқ - ёғоч сопли пичоқ.

Шоҳдастали пичоқ - шоҳдан дастаси.

Дандон сопли пичоқ - пичоқнинг сопи филнинг тиши ва суягидан тайёрланган.

Ўн уч сопли пичоқ - пичоқ дастасига ўн уч дона садаф кўз солинган.

Ўн беш сопли пичоқ - пичоқ дастасига ўн беш дона гул солинган.

Пичоқнинг тузилиши.

Пичоқ 3 та қисмдан тиғ, даста ва қиндан иборат.

Тиғ-пичоқ тиғи, кесадиған қисми.

Пичоқ дастаси – суқма даста, ёрма ҳамда нақшинкор даста.

қин – пичоқ, қилич, ҳанжар ва бошқа асбобларни солиб қўйиш учун махсус мослама.

Пичоқчиликда теми рёки пўлатдан ишлатилади. Бронза даврида бронза ва мисдан ясаган. Темир кашф этилгандан сўнг темир пичоқ ясалган.

Пичоқчиликда – дўконда ўчоқ, дам, сандон, бозғон, эгов, болға ва бошқа жуда кўп асбоблар ишлайди.

Тиғомбир-тиғни яшашда қимчиб ушлаб туради.

Чарх-ҳар хил асбобларни ўткирланади.

Бигиз-гулбандини ўйиб гул солинади.

Кўк қалам – бигизни бир тури.

Нақш бигиз-нақш қаламни бир тури.

Нақш қалам-пичоқ юзига нақш ўяди. Пўлатдан ясалади.

Найча қалам – учи тирноқ шаклда нақш ўяди.

Қайроқ-қайраб, ўткирлайди.

Бозгардон – жимжилоқ йўғонлигида, бир қарич узунликдаги темир.

Бозғон-катта оғир болға.

Сандон-пўлатдан ясалган таглик.

Дам-форсча тин дегани – ҳаво қайнатиб ўтин ёндирадиган асбоб.

Чирмихипарма – Парма ўювчи асбоб.

Холгулпарма-парма, кўз парма.

Садаф арра – кичкина арра.

Сават қалам – гул ўрни ўйилади.

Пичоқчилик иши жуда нозик иш бўлиб кўп асбоб ускуна ишлатилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. С.Булатов. Ўзбек халқ амалий безак санъати. Тошкент-1991 йил.
2. М. Прица «Тошкент ганчкорлиги»Бадий адабиётлар нашриёти. 1960 йил.
3. С.Булатов. Ўзбекистон санъати тарихи. Тошкент 1991 йил.
4. Т.Абдуллаев XIX-XX асрларда Ўзбекистон кандакорлик санъати. Тошкент 1994 йил.
5. Р.Хасанов. Амалий безак санъати методикаси. Тошкент 2003 йил.